

LIBERALIZMUS ÉS SZOCZIÁLDEMOKRÁCZIA.

A pártok történetének és a párteszmének tudományos feldolgozása a tudománynak immár csaknem beláthatatlanná vált családjában a mostoha gyermek elhagyatott életére van kárhoz-tatva. Az utolsó évtizedekben nem tudunk Jolly bádeni minisz-ternek és az amerikai Lawrence Lowell professzornak munkáin kívül rendszeres, a pártok történetét tudományos köntösbe foglaló államjogi könyvet megjelölni. Pedig a politikai pártok alkotmányos államokban a legfontosabb dinamikai tényezőihez tartoznak, mivel a pártharcok tisztító tűzpróbáját minden jogalkotásnak ki kell állania. A pártok parlamenti műhelyében lehet igazán megfigyelni a nemzet lélegzetvételt, mely alig hallható, erőtlenséges, száraz pihegés a nemzeti tespedés és a parla-menti petyhüdség korában, — erőteljes, szabályos, friss lélegzés, midőn egészséges munkásságban egyesül nemzet és képviselője, — majd szabálytalanul lüktető, szenvedélyes, izzó zihálás. midőn a nemzet szétmarcangolt teste fölött pártoskodás és vak önzés ülnek orgiát.

Megtudjuk-e fejteni a korpsychologia segítségével azt a feltűnő jelenséget, hogy az ez irányú államjogi irodalom ily nagy fontossága ellenére is az utolsó deczenniumokban a világ-irodalom egészében csupán pillanatnyi hatásra számító broszúrák és tisztavirágéletű újságcikkek alakjában porzott szét? A tudományszerű irodalomban egy idő óta pusztító detailizmus és való-ságos prokruszteszi systematizmus, mely kétségtelenül okozati láncolatban áll a tudományágak rohamos felszaporodásával, nem kedvez az oly tudománynak, mely — miként a politika — egyetemes jellegénél fogva polyhistori művelők tollat igényli. A politikai tudományon belül pedig éppen a pártnak, e zabolátlan, szeszélyes nagyvilági dámának lélekrajzát, tudományos képét tudományos keretbe, a systematizmus igájába hajtani, tech-nikailag is majdnem kivihetetlen feladatot képez.

A tudományra nézve természetesen csupán azok a történelmi pártok bírnak érdeklődéssel, amelyek egy-egy hatalmas, egész nemzedékek eszme- és gondolatkinccsét, mint egysége egészét átölelő párteszmet képviselnek, s amelyek, mint ilyenek, az emberi művelődés első rangú irányító tényezőivé lettek. Ilyen történelmi párteszmetek: *a liberalizmus*, mely a természetes szabad fejlődés alapján áll *a jelen* civilizációjának szolgálatában; *az ultramontanizmus*, mely a haladás előre törtető kocsiját megállítani és visszaterelni igyekszik, hogy *a múlt* hierarchikus világfelfogásába temesse a jelent és jövőt; és végül a szociáldemokrácia, a mely *a jövő* civilizációját és társadalmi rendjét van hivatva előkészíteni és esetleg kiépíteni. A konzervativizmus önálló, határozott, történetileg kidomborodott párteszmet nem képvisel, hanem mint a világfelfogás egyik iránya, neve, tapasztalat és belső mivolta szerint csupán az ultramontanizmus kényelmes és szégyelős takarója, avagy a hol ettől eltérő sajátos párteszmetének kifejezője, ott egyrészt jelentéktelen, másrészt mégis az ultramontanizmustól nyeri létének forrását és fentartó táplálékát. A demokracizmusnak határozott, öntudatos párteszmetekereke még nincs és előreláthatólag a liberalizmustól és szociáldemokráciától fog felszívódni. Egyéb apró-cseprő, többnyire demagógiává fajult pártok szűkebb körű anyagi és lokális érdekek képviselőiként a tudomány szempontjából mi említést se érdemelnek, bár ezek a szenzációra éhes közvélemény izgatott érdeklődésének múlandó időre táplálékot nyújthatnak, de a történelem egy pillanatra sem áll meg előttük.

Az alábbiakban megkíséreljük rövid bepillantást nyújtani a hegemoniáért küzdő két párt, a liberális és szociáldemokrata-párt eszmevilágának műhelyébe, kritikai mérleget állítani fel az elért eredményekről, kijelölni azt a helyet, a melyet az eszmék harcában kivívniok sikerült s végül az oknyomozó történelem és a fejlődés örök törvényei alapján az emberi véges észszel előrelátható jövőt megrajzolni. Az ultramontanizmus a kor természettudományi világfelfogása elől lépésről-lépésre hátrálni kénytelen, félig-meddig a múlttá, csak féllábal áll a jelennek talaján, jövőjéről pedig már beszélni nem lehet: e gazdag érdemekkel az elmúlásba térő, de önmagát túlélő párteszmetek rajzát kétségbeesett és ma már csak a haladást veszélyeztető vergődésének történetével együtt a múlt krónikására bízunk.

I. Liberalizmus.

Az abszolutizmus fényes, de fagyos trónja árnyékában századok óta alvó szolgáló népeket a 18-ik század derekán két hatalmas szellemi mozgalom rázta fel. Az egyik mozgalom Franciaországból indult diadalútra. Rousseau és az encyklopédisták, Diderot, D'Alambert stb. úttörő munkáját az egyéni szabadságérzet és az embereszme viharos, megrázó ébredése követte. A másik mozgalom, mely a gazdasági világfelfogás eddigi bilincseit tépte le, Angliát vallja hazájának és a »Wealth of Nations« nagy skót bölcselőjét, Smith Ádámot, atyjának. »Fenn a privilégiumok bársonya, lenn a jobbágyok rozsdás láncza hullott le«. Ekkor született meg a liberalizmus. Midőn a nagy francia forradalom az emberi jogokat proklamálta, akkor a liberalizmus már a mézeshetek mámorát élvezte. Legfeljebb *a liberalizmus programmjának születési évét lehet 1792-re helyezni*. Midőn 1792 szeptember 22-én Parisban a köztársaság kikiáltott, a szabadlelkű Goethe elragadtatással kiált fel: »Íme minden új lett! A világtörténelem új korszaka indul ma innen ki!« Az ancien régime rombadőlését mi sem tartóztathatta fel. Az ancien régime gyakorlatai és a szociálfilozófia elméleti problémáját képezte: kifejteni az államkormányzásban és a tudományban azt a tant, hogy az állami raison előtt minden individuumnak *egyenlő kötelessége* meghajolni, azaz *az állam öncél* és az egyén annak eszköze. A liberalizmus ennek épen ellenkezőjét hirdette és valósította meg: *az egyén az öncél* és minden egyénnek *egyenlő joga* van az állami szervezetben egyéniségét teljes érvényre juttatni. De mielőtt a liberalizmusnak ez az *alapelve* az egész vonalon keresztültörte magát, még meg kellett élnie, hogy az utolsó erőfeszítést kifejtett reakció egy pyrrhusi győzelmet arasson. »Napoleon elesett — írja Görres — és jött a bécsi kongresszus. Nem a népek tanácsa, összejövén, hogy teljesítse azt, a mit a nagy népcsata ígért: a fejedelmek és diplomatáknak rendez-vous-ja, mely a helyett, hogy a népek napja lett volna, hamarosan udvari és gálanappá sülyedt le, a melyen a népek, mint vásáron a csordák, meghallgatás, képviseltetés nélkül csereberéltettek és adattak el.« A 30-as és 40-es években azonban Goethe prófétai szava végleg teljese-
désbe ment.

»Íme, minden új lett!« *Új a nemzetközi viszonyok rendje, új az állami és új a társadalmi rend.*

A külpolitikában az erősebb joga, az ököljog, mint *politikai dogma* uralkodott. A gazdaságilag erősebb nép meghódítani igyekezett a gazdaságilag gyengébb népet. Míg határait kínai fallal zárták el, addig sárga irigységgel figyelték, ellenőrizték a másik nép gazdasági haladását. A politika és tudomány gazdasági hitvallása volt, hogy az egyik nép gazdaságilag és politikailag annyit nyer, a mennyit a másik nép gazdaságilag és politikailag veszít: ennek gyengesége, szegénysége, forrása a másik nép erejének, gazdagságának. Ebből a gazdasági és politikai tévhitből magyarázható meg az a történeti tény, hogy a renaissance és az azt követő abszolutisztikus merkantilizmus korának háborúi legnagyobb részben kereskedelmi féltékenység okozta kereskedelmi háborúk voltak. Csak lassan szivárgott be egyelőre a tudományba annak a szomorú ténynek felismerése, mint a liberalizmus előhírnöke, hogy ez a »nemzeti« politika általános elszegényedésbe sodorta a népeket — gyengét, erőt egyaránt — és a földi javak megosztása sohasem volt egyenlőtlenebb és igazságtalanabb, mint ezen politika uralma alatt. A liberalizmusra volt szükség, hogy a politikusok és tudósok *a néperdekek ellentétességének elméletéről, a néperdekek harmóniájának elméletére tértek át*, mely azt tanította, hogy a népek szabad és békés együttműködése, a különböző néperők szabadon alakuló, természetes kölcsönhatása és kiegyenlítődése nemcsak etikailag, hanem gazdaságilag is a népek haladásának javára szolgál. Ez a tan, *a népek egyenjogúságának*, vagy — gazdasági oldaláról tekintve — *a nemzetközi munkamegosztás tana*, — mely a liberalizmusnak méreteiben leghatalmasabb vívmánya — ma már teljesen behatol a művelt világ köztudatába és helyet parancsolt magának a törvényhozások termeiben, a diplomaták kabinetjeiben, népgyűlések tribünjein, a választási urnákban. Ebből a tanból szivárgott le és lett a 19-ik század összes forrongásainak és zivatarnak érlelője az a másik két tan, melyek elseje, az u. n. *nemzetiségi elv*, az etikailag és történetileg együvé tartozó népfajoknak, a másika, *a szabad kereskedelem tana*, a népek gazdasági erőinek szabad fejlődését írta zászlajára és juttatta diadalra. A múlt század heroikus szabadságharczainak túlnyomó száma, a balkán népeké, a görögöké, a román királyság, Belgium és Hollandia különválása, az olasz és német egység, (a mienk első sorban a politikai egyenjogúság harcza volt) mind a nemzetiségi eszme egy-egy elementáris kitörése és ki tagadhatja, hogy a manapság is kísértő pánszlávizmus,

pangermanizmus, panpolenizmus stb. is ugyanezen eszmének ábrándos továbbszövése, egy távoli, de bekövetkezendő jövőnek előrevetett árnyéka.

De míg a nemzetiségi elv már a 19-ik század elején arathatta első sikereit és annak politikai és erkölcsi hitele napjainkig is megcsonkíttatlan épségben tartotta fenn magát, addig a szabadkereskedelem tana csak a század közepe táján nyert a népek gazdasági politikájában polgárjogot és a beléje vetett hit napjainkban kétségtelenül megrendült, sőt — *elzártan tekintve a tényeket* — a majdnem teljes uralomra jutott védvamos iránnyal szemben elbukottnak tekinthető.

A század első évtizedeiben az ancien regime kínai falpolitikája erősen tartja magát, a tudomány minden ostromtámadása megtörik a százados fellegvárakon. Maga az I. Napoleon által Berlinből elrendelt blocus continental sem egyéb, mint a régi kereskedelmi féltékenység egy nagy stylú erupciója. Csupán a 40-es években kezd a látóhatár tisztulni. Egy viharos, reggelig tartó ülésen, 1846 május 15-én, az angol parlament eltörölte a gabonavédvámokat és ezzel kaput nyitott a szabadkereskedelem előtt, mely aztán teljes diadallal vonult be Angliába. Anglia példáját csakhamar követte Franciaország, Ausztria-Magyarország, a német vámegegyesület, Belgium, sőt Oroszország is, úgy, hogy 1845-től egész 1875-ig a szabadkereskedelem elve volt az uralkodó egész Európában. A liberalizmus megnyitotta a kereskedelemnek az egész világot és az szabad szárnyakat nyervén, az emberiséget egy eddig nem sejtett, hallatlan fellendülés látványával lepte meg. A forgalom, a gazdasági javak kicserélése, óriási mérveket öltött. Anglia, mely a legliberálisabb gazdasági politikát, a legszélsőbb manchesterizmust követte, a »világ műhelye« lett. És e nemzetközi munkamegosztás, az egymásrautalás, a közös munka tudatában a kormányok és népek kölcsönös érintkezési formáját is finomabbá és barátságosabbá alakította át. A gazdasági javak minden kicserélési aktusa a népek egy-egy testvéri csókváltása. Ám a 70-es évek vége felé erős reakció áll be. Anglia kivételével mindenütt súlyos védvámokkal, itt-ott tilalmi vámokkal védik a nemzet munkát,« sőt a legújabb időkben a vámháborúra készülődés fegyverzaja tölti be a levegőt. A harcz szelídebb eszközökkel, szelídebb formában vívatik ugyan, a kínai falak nem oly meredek és tömörek, mint az ancien regime korában, de azért a liberalizmus legelfogultabb hívei sem tagadhatják el a vereséget.

De a liberalizmus e veresége, a reakció diadala remélhetőleg nem végleges: a védvám idővel maga-magát teszi feleslegessé, a védvám hidat képez a kereskedelmi szabadság elvének tökéletesebb, maradandóbb és reálisabb kiépítéséhez. A világ-gazdaság periodisába léptünk, »a gazdasági élet a forgalom jegyében áll.« A világforgalomtól való elzárkózás manapság meddő és kivihetetlen vállalkozás volna, a liberalizmustól lökést kapott világgazdasági proczeszszust semmiféle reakció nem akadályozhatja meg. A világ mozog s bár »két lépést előre tesz s egyet visszafelé«, — jegyzi meg gúnyosan Mommsen — de azért mégis mozog.

A liberalizmus *második program-pontja a mai új állami rend megalkotása volt.* Miként az ancien régime elvakult gazdasági külpolitikája szülte a nemzetközi érintkezés liberális alakulását, a nemzetek egyenjogúságának tanát, úgy ugyanezen kiszívó, erkölcstelen, deszpotikus belgazdasági politika támasztotta fel közvetlenül a jogaitól megfosztott népekben az önrendelkezés azóta forrongó vágyát, mely politikailag *az államhatalmi tényezők egyenjogúságának*, — avagy gazdasági szempontból tekintve — *az állami erők munkamegosztásának tudományban és törvényben elismert tanára vezetett.*

A múlt századok állami rendje a fejedelmek szuverén és önkényes egyeduralmán épült föl, a kiskorú népek egyetlen hangot sem ejthettek ki, egyetlen lépést sem tehettek saját joguk alapján, saját biztosított és kikényszeríthető joguk megnyugtató tudatában. »Minden a legfőbb kormányzó-hatalom közvetlen kifolyása kellett, hogy legyen; — ekként jellemzi Hegel e gyámkodási rendszert — az egész államban minden falatnak a földről, mely azt termeli, abban az irányban kellett a szájhoz vitetnie, melyet az állam, törvény és kormány megvizsgált, kiszámított és megparancsolt.« Az egyház, miután a hegemoniáért folytatott harc meddőségét belátta, örömmel állott a hívó szóra a fejedelmek mellé, hogy tekintélyével és dogmatikus tanaival az abszolutizmus elvének erkölcsi és jogi alapot adjon, persze a hatalom megosztásának hallgatólag feltétele mellett. Felállított az »Isten kegyelméből« való tan. És midőn ekként fejedelem és egyház kezét fogva, Isten nevében, a kiskorú nép boldogításának szent művén munkálkodtak, az istenverte nép anyagilag és erkölcsileg mind mélyebbre sülyedt, az isteni küldöttek pedig ez alatt, mint a rómaiak haruspexei, egymásra mosolyogtak. A népek ezt persze nem látták. A libe-

rálizmus nyitotta fel a bekötött szemeket és ébresztette fel a népekben annak tudatát, hogy ha valamely földi jog Istentől veszi eredetét, úgy a népek szabadságjoga bizonyára isteneredetű és, mint ilyen, elidegeníthetlen jog. Ha a fejedelem követeli »az állam én vagyok« elvének elismerését, akkor a liberalizmus szerint a népnek joga van »az állam én is vagyok« elvének elismertetésére és követelte ezen elv értelmében az állami hatalom egyenlő megosztását, fejedelem és nép között.

Ám azt az utat, a melyet a liberalizmusnak ezen második programmpontja kiviteléig megtenni kellett, sűrű vérnyomok jelzik. Ennek a véres útnak kezdőpontja és irányítója a nagy francia forradalom volt, mely első sorban a liberalizmus ezen programmpontjának szolgálatában állott. Sajnos, a francia forradalom paroxizmusa azt a szocialisztikus, kommunisztikus irányt juttatta győzelemre, mely az ellenkező végletbe esvén, a hatalom megosztásáról és az államhatalmi tényezők egyenjóságának elvéről mitsem akart hallani és a fejedelmi jog, mint egyik államhatalmi tényező erőszakos megsemmisítésével, a nép egyeduralmát proklamálta. A francia forradalomnak ez volt az egyetlen bűne a liberalizmus ellen, mivel az ilykép keletkezett anarchikus állapot lehetővé és indokolttá tette, hogy Napóleon, kit szabadságuk apostolaként üdvözöltek Európa fellélegzett népei, az önkényuralom visszaállításával maga is a népszabadság ellenségeinek táborába lépjen. Ha a francia forradalom desztillációja a liberalizmus szellemében követelt konstitucionális állami rend lett volna, sok százezer ember elvérzésétől mentette volna meg Európa annyit sanyargatott népeit. És Napoleon után jött a szent szövetség: »a vaskorszakot követte a bronzkorszak« — jegyzi meg szellemesen Byron. — A boszúállás rettenetes korszaka volt ez, a fejedelmek, néhány gyarló emberi lény brutális összeesküvése a népek annyi milliói ellen. A liberalizmusnak még egy vérkeresztiséget kellett kiállani és a népeknek a véres nyomokat a saját vérükkel kellett megszaportítani. Ám 1848 meghozza a liberalizmus végleges diadalát. A fejedelem és nép egyenjogú állami tényezőiségének tana a csár birodalma kivételével, Európa minden államában elismertett, az állami erők munkája megosztott.

Az új liberális elv *konstitucionális parlamenti állami rendben nyerte szervezetét*. E szervezet a liberalizmus szellemében és a maga teljességében felépítve az egymásra ható és egymást ellensúlyozó állami erők oly egyensúlyát szüli, mely a legbiz-

tosabban közelíti meg a nemzetegésznek érdekét. E szervezetnek minden tagja egyenlően szükséges, hogy az állami gépezet a közérdek javára működjék. »Az uralkodónak szüksége van a vele egyenjogú parlament kritikájára, melynek fullánkjai őt az elvesztett helyes útra visszatérítik« — mondja Bismarck; — de a parlamentnek is ép oly szüksége van egy a pártok szenvedélyei és érdekei felett álló fejedelemre, ki egy vétőjával helyreállíthatja a nemzeti érdekek mérlegének egyensúlyát, melyet a hatalmon levő párt elvakultsága a felbillentés veszélyének tett ki, végül a nép és parlament kölcsönös ellenőrzése egészíti ki e szervezetet organikus egészszé. A nép ellenőrzi a parlamentet és ítéletet mond a választási periódusok alkalmával egyrészt az összerdekek követelményei, másrészt az adott megbízások mikénti teljesítése szempontjából; viszont a parlament őrt áll a fölött, hogy a nép alkotmányban gyökerező jogaival vissza ne éljen. Az állami erők munkamegosztásának elve ekként nyert praktikus és harmonikus megoldást a három egyenrangú tényező: fejedelem, parlament és nép közt, melyeknek egymást ellensúlyozó erő kifejtése hozza eredőként létre a mindenkifelett álló és mindenki által elismert *törvényt*. A hol ezen állami tényezők bármelyike egyáltalában hiányzik, vagy az állami erők munkamegosztása nem az egyenjogúság elve alapján szerveztetett és van működésben, ott az államtest organizmus szabálytalanul működik, ott az államtest a sok vérveszteség folytán, a melyet a tusakodó pártok felülkerekedett különérdeke szív belőle ki, annyira elgyengül, hogy az anarchikus törekvések ide-oda dobott játéklabdája lehet. Teljes joggal keresi Lawrence Lowell Franciaország hanyatlásának és a francia állapotok idegességének, bizonytalanságának főokát a francia alkotmány csonkaságában, mivel elnöke — az északamerikai unió nem kormányzó, de uralkodó elnökével ellentétben — sem nem kormányoz, sem nem uralkodik, hanem »egy államjogi bábu«, a ki a szuverain követek teljhatalmával és minisztereket ide-oda dobáló szeszélyeivel szemben teljesen tehetetlen.

De bár a liberalizmus az egész népnek az alkotmány sánczaiba való felvételében találja a hatalmi tényezők egyenjogúságának garanciáját, azt teljes diadalra nem volt képes segíteni. A legtöbb államban felállított cenzus-rendszer az elvnek tényleges megvalósulását megakadályozta. És ha napjainkban itt-ott ezen korlátok is ledőltek, ezt már az ifjú szociáldemokrácia első sikereinek számlájára kell írunk.

A liberalizmusnak legerősebb munkája a *harmadik program-pont* realizációja körül akadt. A szabadkereskedelem, a népek politikai emancipációjának eszméje a szabad szellemű görög és római világfelfogásban már intézményi kifejezést is nyert. A közép- és újkor a római és görög klasszikus kor hagyatékának leltárában találta részint a klasszikusok szabadon szárnyaló iratai, részint szabad köztársasági államforma képében e két értékes kincset, a szabadkereskedelem és a népek, mint államhatalmi tényezők szükségességének sejtelmét, vágyát, sőt olykor-olykor erőteljesebb tudatát is. A vágy, sejtelen és tudat már hatalmasan lángol fel Morus Tamás utópisztikus államában, Miltonnál és a természetjogi elméletekben, hol a népszuverenitás eszméje, mint a távol jövő édes zenéje, át-áttönni igyekszik a vastag sötétségen. Ám *a népek társadalmi, szociális emancipációjának eszméje*, még mint sejtelen sem él akár a klasszikus ókorban, akár a középkorban, avagy a későbbi renaissancet követő korban s csak *a legújabb idők liberalizmusának legsajátosabb vívmánya*.

Politikai és gazdasági érdekek indokolttá, sőt szükségessé tették a kereskedelmi elszigeteltséget és a fejedelmi abszolutizmust: itt a megindulásban levő ipar, ott a féktelen feudális urak megtörése és az állam egysége megadták annak ephémer jogsultságát. Ily külső kényszerítő momentum azonban mindenkor hiányzott a társadalmi kasztrendszer megdöntésére. A kasztban való születés és a kaszthoz való tartozás adta meg az osztályöntudatot, mely születés, nevelés, szokások, hagyományok útján oly erőssé vált, annyira berozsdásodta magát a népek érzelmi és gondolatvilágába, hogy megdönthetlennék, isteni rendelésnek vették a társadalom olyatén berendezését, hogy az egyik osztály minden politikai, gazdasági és társadalmi előnyt élvezett, csak azért, mert született, a másik mindent nélkülözött, szintén csak azért, mert született. Százados szokások, érzelmek és hagyományok ellen kellett a liberalizmusnak a harcot felvenni, a nélkül, hogy kívülről gazdasági, vagy politikai szükségesség képében segítséget nyert volna. És bizony valljuk be őszintén, de szemlesütve és a jobbaknak jogos elkeseredettségével, hogy *a liberalizmusnak ez a legnemesebb, legemberiesebb harcza, — a dolgot belső, igaz oldaláról tekintve, — mindeddig a Danaidák harcza volt*. Bár megszűnt a felső tízezer az a boldog helyzete, hogy minden előjog csak őket illette, »kik nem tettek mást, csupán születtek«. Ledöntötte a *külső* társadalmi korlátokat a liberá-

lizmus és köztudattá emelte, sőt a törvény erejével szentesítette azt a társadalmi rendet, a melyben nem a születés előjoga, hanem az egyéni erők szabad kifejlődése és szabad versenye uralkodik. A nép fia előtt kinyitotta a liberalizmus az utat a hivatal, méltóság és gazdagság legfelsőbb fokáig, nemes és paraszt, patrícius és közönséges polgár, a czéhbeli és czéhen kívüli törvény előtt egyenlővé tétetett. Ámde a szívekből, az érzésekből, az emberi hiúság, önzés, a dölyf, az előítéletek és az emberi gyöngeségek rettenetesen erős várából nem volt képes mindezek ideig a liberalizmus kiverni a rendiségnek, a kasztnak gonosz szellemeit. Erősebb, radikálisabb hatalom fogja a liberalizmusnak e megkezdett, de fennakadt munkáját az emberi szellem örök dicsőségére a valóságban is befejezni, — valószínűleg a szociáldemokrácia, avagy a tán később párteszmevé erősödő demokratizmus.

De nemcsak itt akadt fenn a liberalizmus. Egyenlőséget és szabadságot adott minden rendű és rangú népnek, lehetővé tette, hogy mindenki saját maga lehessen sorsának kovácsa és ezen szabad egyéni fejlődés biztosítása által remélte a szociális nivellációt elérhetni. A harmadik osztály, a bourgeoisie nivellírozása felfelé sikerült ugyan, de a negyedik osztály, a proletárok szociális nívója tetemesen lefelé süllyedt. A szabad verseny kíméletlen törvényei alapján az erősebb, a birtokos osztálynak, a tőkének győznie kellett a gyengébb, a szervezetlen páriák fölött. Az újkor technikai sikerei is a tőkének szolgálatába állottak, úgy hogy egy oldalról a tőke mértéktelen felhalmozódása, más oldalról az existenzia esélyeinek függőbbé válása oly óriási ürt létesített a küzdő felek között, a mely a kasztrendszer legridegebb formájában is elképzelhetlen volt. *A társadalmi erők munkamegosztását, a társadalmi erők egyenjogúsítását* tehát a liberalizmusnak csupán a felsőbb három osztály között sikerült keresztül vinni, a negyedik osztály beláthatatlanul vastag, sűrű tömegét nem volt képes magához ölelni, sőt midőn ezt a szabad verseny proklamálásával megkísérlette, kiejtette ölelő karjaiból és ezáltal még messzebbre lökte magától.

Az ekként eltaszított, elárvult tömeg átkot szórva ide, hozsannát zengve oda, — a szociáldemokrácia kitárt karjaiba rohant.

Állítsuk fel *a liberalizmus mérlegét*. A keresztény egyház, ajándékozta meg az emberiséget az egyéni szabadság eszméjével de csak a Nebó hegyére vezette őt, s onnan is csakhamar vissza-

tért, cserbenhagyva hívóit s maga is az egyéni szabadság egyik legkérlelhetetlenebb leigázójává lett. A liberalizmusé a dicsőség, hogy a népeket a szabadság ígéretföldjére vezette s ekként a kereszténység misszióját e téren beváltotta. Az ígéret földjének szervezését azonban tökéletesen nem vihette keresztül, mert az individualizált, szabaddá eresztett elemeket kompakt, viharokkal dacolni tudó külső szervezetbe foglalni nem sikerült neki. És méltán az tekinthető a liberalizmus hanyatlásának külső okául. Nincs neki az a hatalmas, zárt, szervezett hadserege, mint a szociáldemokráciának és akár az ultramontán tábornak, mely oly ellenálthatatlan szuggeráló hatással van a tömegekre és mely nélkül az ultramontánizmus szívós életerejére már régen megtörtent volna.

A hanyatlás belső okai különfélék. Egyik kézzel felállította a kereskedelmi szabadság elvét, a másik kézzel pedig a nemzetállamok kiépítését segítette elő, melynek nacionálizmusa össze nem férő helyzetbe jutott a szabadkereskedelem kozmopolitikus szellemével. Egyrészt az egyén *politikai és szociális emancipációját* vitte köztudatba, másrészt nem volt képes a polgári osztályok ellenállásával szemben a negyedik rendet bevinni az alkotmány sáncaiba és gazdaságilag ezen rend szabadságát, a birtokos osztályoktól való függetlenségét biztosítani. Nemcsak ellenségei állítják, hogy a liberalizmus politikai és gazdasági hatalma megingott, de a liberális táborból is emelkednek tekintélyes, komoly szavak és a legtekintélyesebbek egyike, Menger professzor, a liberalizmus nagy nevű előharcosa is ekként kénytelen vallani: »A liberális párt attól a pillanattól kezdve, hogy a lakosság politikai alapjogait biztosította, gazdasági programjából merítette legfőbb erejét. Az államháztartás és népjólét kérdései foglalkoztatták első sorban. A gazdasági érdekek gondos ápolásával megnyerte magának a népek szívét. Attól a pillanattól, hogy a Smith-féle tant megczáfoltak és túlhaladottnak tekintették, elvesztette a liberális párt Anteusként azt a talajt, a melyből legfőbb erejét merítette. A liberális párt elvesztette a gazdasági tudományal való kapcsolatát s vele gazdasági dolgokban való biztos támaszát és vezetőjét, gazdasági programjába való bizalmát.«

Ha Mengernek ezen a »Neue Freie Presse«-ben megjelent nyilatkozatát utolsó betűig alá lehet írni, mégis nyilvánvaló, hogy a liberalizmus hanyatlásának megítélésében egyoldalúságha esett, midőn annak csak gazdasági okot tulajdonított. Igaz, a

gazdasági világfelfogás ellentétes iránya nagyban hozzájárult a liberalizmus *ez idő szerinti* megingásához, de ki tudja, nem valósul-e meg a reménykedőknek abbeli hite, hogy a gazdasági elzárkózás politikája csak átmenetet képez az egyes államok gazdasági konszolidációja után a szabad gazdasági politika meg tökéletesebb kibontakozásához. De én közvetlenebb okát a liberalizmus hanyatlásának és talán elbukásának abban találom, hogy a nép egészének szabadsági aspirációit politikai és társadalmi téren nem elégítette ki.

II. Szociáldemokrácia.

Midőn a szociáldemokráciáról, mint egy testestől, lelkestől közénk furakodott és köztünk elhelyezkedett párteszmerő beszélünk, akkor nem szabad tiszta látókörünket azokkal a ködös, kivihetetlen és egyenesen veszedelmes tanokkal zavarni, a melyeket a szociálizmus, mint absztrakt tudomány legsajátabb termékeinek nevezhet, de a melyeket a többi tudományoknak legkisebb okuk sincs tőlük irigyelni. Azok a színes, bűvös-bajos képek, a jövő állam chimerái, a hatalmas szellemi mozgalom bizonyos stádiumáig érhetőek, sőt szükségesek voltak ugyan, de ma már nemcsak szánakozó mosoly minden józan embernek egyetlen felelete, hanem az alapítók, a vezetők, a nagy szóvivők is igyekeznek óvatosan, feltűnés nélkül, — de a beavatottak és hivatottak figyelő tekintetét ki nem kerülhetve, — rückmarsch útján, mielőbb maguk mögött hagyni azt a helyet, a hol a teljesen eszméltre ébredt népek gúnykaczaja találná őket.

Minden nagy szellemi mozgalom ébredése ugyanezen szimp-tómákat mutatja. Az ébredő nap sem jelenik meg hirtelen a horizonton a maga tiszta, csillogó fénypompájában, hanem előbb meg kell birkóznia a körülötte levő vastag ködpárákkal, gőzökkel. A kereszténység is dogmatikus ködben, misztikus csodák kíséretében jelent meg a rablánczokat csörgető és megváltást szomjúhozó emberiség előtt és indukt világhódító útjára. A képzeletet tápláló és az elmét bitorló miszticizmus és dogmatizmus képesek csak igazán a megindult mozgalom delíriumában nagy tömegeket szervezni és egyesíteni, gyengéket hipnotizálni, kétkedőket terrorizálni. A mikor a hullámok később lecsillapodnak és képzelet és szenvedély helyett a hidegen bíráló józan emberi ész veszi át az uralmat, akkor csakhamar szétfoszlanak a ködök és bár

azok helyén mit sem találunk, de a nagy tömeg szuggeszciója és a megszokás hatalma érintetlenül hagyja a burkolatot, a szervezetet, melyből a tartalom kipárolgott. Így keletkeznek nagy szervezetek, így keletkezett a szociáldemokrácia is. A mi belőle megmaradt, a mi benne hús és vér, az nem más, *mint a liberalizmus szellemi hagyatéka*. Csak a szervezete más, mozgékonyabb, frissebb, gerincze szilárdabb, ellenállásra képesebb, a vérkeringés sehol sem ütközik akadályokra.

A szociáldemokrácia születési idejét annak az eseménynek napjára lehet megállapítani, midőn a Londonban székelő kommunista szövetség felkérésére Marx és Engels 1847-ben a kommunista kiáltványt, az orthodox szociáldemokraták ezt a hiszekegyjét kibocsátotta. Akkor született tehát, midőn a liberalizmus a népek zsarnokai ellen, végső véres leszámolásra készült. A proletárok és tudományosan képzett vezetőik tudták a történelemből és a közvéleményből, hogy itt egyedül a harmadik osztály, a bourgeoisie érdekében folytatandó harc előestéjén állanak, melytől ők hiába várják megváltásukat. *Történeti és logikai szükségesség volt tehát az oka annak, hogy a liberalizmus programjának konzekvens és teljes megvalósítására egy szélsőbb, radikálisabb és saját eszme és hatalmi területén álló párt, a szociáldemokrácia alakult.*

Ámde egyelőre a delírium ébrentartására és lehető fokozására, a tömegek meghódítására és szervezésére szüksége volt, egy új, a földi paradicsom minden gyönyöreit ígérő társadalmi rend elővárzásolására és nehogy a liberalizmussal való eszmeközösség, pláne jogutódlás, vagy annak még látszata is, elkeresse a gyönyörű, harmonikus dél-libábot, szüksége volt azokra a véres jelszavakra, azokra a sötéten fenyegető nagy fellegekre, a melyekben azonban nagyon kevés villám volt. Hiszen nem csoda, nemcsak, hogy csalatkoznia kellett a liberalizmus megváltást ígérő szózatában, hanem az éppen általa megteremtett harmadik rendet, mint közvetlen gyűlöletes elnyomóját találta magával szemben, melynek bombasztokkal felsorolt bűnei egyoldalú világításban, a szenvedélyek vakságában, még igazaknak is látszottak. És puffogtak a gyönyörű frázisok, mint: »akárki teszi kezét reám, hogy engem kormányozzon, az bitorló és zsarnok«, »a tulajdon lopás«, »a család a testvériségen elkövetett árulás« és ábrándoztak egy, a mai társadalmi rendet a felszínről örökre elsöprő revolúcióról, »a melyben a proletároknak nincs mit veszteniök, csupán lánczaikat, de egy egész világot nyerhetnek«. Hogy »az egész világ

proletárjai egyesüljenek közös elnyomóik, a bűnök kapitalisztikus társadalom megdöntésére, megalakították az internacionálet, a melyből minden nemzeti és vallási, az egyesülésnek útjában álló elemet kiküszöböltek és ugyanezen internacionális jelleget adták később az erfurti programnak is.

Lassankint azonban csillapul a delírium és a látóhatár tisztul. A *revolució helyébe* — saját bevallásuk szerint is — az *evolució*, a békés, természetes kifejlés, kibontakozás hite lépett. Az internacionálé feloszlik, az egyes szociáldemokrata-pártok nemzeti jelleget öltenek magukra, melyek között a nemzetközi szociálista kongresszusok nagyon laza kapcsot képeznek. A reszisztencia passzívával felhagytak és helyet foglaltak a parlamentben és községtanácsban és a polgári pártokkal közösen dolgoznak a *jelen társadalmi rend* tökéletesebb kiépítésén. Csak alaposabban kell megnézni a jövevény arczát, nyugodt kritikai szemmel és ne azzal az idegességgel, a mely még ma is, a mozgalom előrehaladott stádiumában, különösen kezdő ipari államokban — mint hazánkban is — uralkodik, és akkor eltűnik a félelmetes varázsa, mert *a jövevényben egy új köntösbe öltözött régi ismerősre akadunk.*

A szociáldemokrácia lépett a liberalizmus örökébe. Ott veszi fel a fonalat, hol a liberalizmus elejtette. Az a két nagy feladat tölti ki világtörténeti hivatását, a melyekben a liberalizmust cserben hagyta ereje, bátorsága és szívóssága, és pedig: a népek teljes, a negyedik osztályra is kiterjedő politikai és szociális emancipálása.

A szociáldemokrácia programjának archívumában találjuk ugyan a népegyeduralom követelményét, melyet, mint megszokott agitáczióális jelszót, olykor-olykor ma is hallani, de ma már maguk a szociáldemokraták is tisztában vannak annak értékével. A történelem száraz tényei és a legnagyobb gondolkodók kutatásai feltárták már annak a rettenetes veszélynek képét, a melylyel a népegyeduralom az egyéni|szabadságot és az évezredes civilizációt fenyegeti. A történelem elébünk állítja az athéni és római népuralmat, a melyben mindenki uralkodott, csak a nép nem. A nép megelégedett kenyérrel és czirkuszszal és a ki henyességét, dorbézolását és szeszélyeit ezekkel ápolgatta és kielégítette, annak odaadta szavazatát. Vagy nem riasztó példái-e a népegyeduralomnak, a nagy francia forradalom demagógikus uralmának örült, véres tobzódása és az 1871-iki kommune gyalázatos kudarcza? Van a népegyeduralmi eszmének korunkban is, bár nagyon mérsékelt formájú megvalósulása,

a svájci referendum intézményében, a melynek közvetítésével a végső szó valamely törvényjavaslat sorsának eldöntésénél a népet illeti. És bár a svájci nép az értelem és gyakorlati érzék aránylag nem alacsony fokán áll, politikusok és tudósok hasztalan törik régóta a fejüket, hogy valamely észszerű alapelveket, vagy általában valamely a nép gondolkozására, vágyaira világot vető irányt találjanak a nép szuverén szavazataiban. Felderíthetetlen következtelenség és szeszélyességgel fogadnak ma el olyan javaslatot, melyet tegnap elvetettek és vetnek el ma olyan javaslatot, mely a tegnap elfogadottnak szükség-szerű kiegészítő folyománya és ezzel a gyakorlati és tudományos fegyverekkel vértezett államférfiak fáradságos, céltudatos és önzetlen munkája könnyörtelenül ki van szolgáltatva a tudatlanok önkényének és szeszélyeinek. A történelem tanúsága szerint a többség egyeduralma vagy ochlokratiához, vagy pedig a tömeget megvásárló plutokrátiához vezet, melyeknek kiállhatatlan és kegyetlen deszpotizmusához képest a fejedelmi abszolútizmus jótékony, áldásos uralom számba megy. »Ki védi meg a tömeget a tömeg ellen?« veti fel a kérdést Goethe és méltán, mert a népegyeduralomban a közvélemény minden ellenkező nézetet könnyörtelenül elfojt és »sokkal nagyobb bátorság kell ahhoz, hogy valaki a vox populinak ellentmondjon, mint az abszolút fejedelem parancsainak« (Jellinek György). De nemcsak, hogy elfojt a népszuverén minden ellenkező, fülének nem kellemesen hangzó véleményt és lomha testével útjában áll a haladásnak, annak a haladásnak, mely a történelem tanítása és logikai mivolta szerint, mindig az ellenőrző, éber és gondolkodó, előkelő kisebbség kierőszakolt műve volt, hanem azonkívül a népszuverén sokkal kegyetlenebb, kiszívóbb zsarnok, mint a legabszolútabb fejedelem. Csak az ábrándozhatik a tömeg jószágáról és igazságszeretetéről, ki a valóság levegőjétől gondosan elzárt ideálok körében él. Ha jól emlékszem, Eötvös Károly fejtette ki egy nagyváradi felolvasásában, hogy az emberi szellemet szabályszerint visszaterítő időközökben bizonyos epidémia fogja el, nem tudni honnan jött, miből eredt, de mindenki érzi annak lenyűgöző súlyát. Ily epidémia korunkban a népuralom eszméje is. A nép kormányozza magát, a nép hozzon törvényeket, a nép szolgáltatassa az igazgatóságot. Itt-ott már intézményi kifejezést is kezd nyerni ez eszme, mint a referendum és az esküdtszék intézményeiben. Sejtjük, sőt látjuk a veszedelmet, de annyira betegek vagyunk e mindenki által a priori dogmaként elfogadott

eszmének, hogy nem merünk benne még kételkedni sem, mert a maradiság, a reakzionárizmus, a népellenesség bűnébe esünk.

A szociáldemokrácia azonban nem fogja a népegyeduralmat megalapítani és ezzel az emberi szabadság és haladás sírját ásni. A szülési fájdalmakat győzelmesen kiállotta és a világtörténelem által megszabott útjára térhetett. Hogy ezt az utat megtalálta és ezzel magát a megsemmisüléstől, az emberiséget pedig attól a tragikus látványtól mentette meg, miként pusztul el hívői százezreivel együtt az az eszme, mely ugrást akart a természetben, az emberi művelődés fokozatos fejlődésében kierőszakolni, főleg a tudomány igazságosságának és az állam bölcsességének köszönheti. Ha a tudomány a katedra-szociálizmusban és az állam, korszerű szociálpolitikai intézkedéseivel nem öleli magához a munkásosztályt és ezzel — akarva, nem akarva — a szociáldemokráciát, akkor az ész uralma helyett, a szenvedélyek húrjai a kritikus határig feszítve, az erőszakos ugrás, a társadalom megrázkódtatása, bizonyára nem maradt volna el. A tudomány és az állam odanyújtotta jobbát kiengesztelésre, az ellentétek lassanként kisimulnak és a szociáldemokrácia gyűlölet és szenvedély nélkül fejezheti be a haladásnak a liberalizmus által abban hagyott művét, a politikai emancipáció teljessé tételét.

A szociáldemokrácia ezen teljes politikai emancipáció érdekében követeli, hogy *a cenzus és a nemi különbség korlátai ledöntessenek és az egész nép 20 éves koron felül, egyenjogú államhatalmi tényezőnek elismertessék* és mint ilyen, a választási urnához bocsátassék. De, hogy az általános választási képesség célja és sikere, a birtokososztály nyomásával szemben illuzóriussá ne váljék, logikus következetességgel állítja fel *a népszavazás közvetlenségének és titkosságának követelményét.*

Csupán ez, és sem több, sem kevesebb, képezi a szociáldemokrácia hivatását *a politikai munkamegosztás terén.* A legkétségtelenebb bizonyítéka ennek az, az immár szemünk előtt álló tény, hogy azon államokban, melyek az általános választási jognak nagylelkűen kaput nyitottak, a szociáldemokrácia hullámai, a politikai vizeken lecsendesültek, legfeljebb a népszavazás tökéletesebb megvalósítása végett folynak helyenkint csatározások, de további extrém követelésekkel nem zavarja a szociáldemokrácia az ekként *helyreállított politikai konstituczionálizmust.*

A liberalizmus előpróbája — mint tudjuk — második kudarczát *az egyenjogúság alapján álló új társadalmi rend kiküzdésénél vallotta*. A szabad verseny és az újkor technikai vívmányai mindjobban kiélesítették a tőke urai és a munkások közti ellentétet, mely szükségszerűleg nyílt élet-halálharcz kitörését vonta maga után. Ez a harczt tulajdonképpen az, *a mit szociális harcznak, szociális kérdésnek* neveznek és melyet a csupán külső megjelenések után ítélő felületes közvélemény, egyszerűen *kenyérkérdésnek* keresztelt el. Kenyérrel kell ellátni, megtönni a proletár szociálistákat és akkor, mint a vérrel jóllakott piócák, erőtlenül hullanak a földre. Igaz, kenyérkérdés körül is folyik a harczt, de nem mint a küzdelem végső célja, hanem csak eszköze. A kenyérkérdés nem is mai keletű. A mióta a természeti állapot megszűnt, a társadalmi alakulásoknak szükségszerű kísérő jelensége lett a kenyérkérdés. E kenyérkérdés azonban még nem volt társadalmi kérdés. Hogy a munkások helyzete társadalmi kérdés lehessen, háttérbe kellett szorulnia a kenyérkérdésnek, a miként az az aránytalanul nagyobb munkabérek és még az emelkedett igények mellett is, ma már elviselhetőbb élet folytán háttérbe szorult, és előtérbe kellett nyomulnia a társadalmi osztály egyenjogúság kérdésének, a miként az a szabadabb eszmékhez jutott munkásosztály öntudatra ébredésével, visszaszoríthatlanul előtérbe is lépett. »A társadalmi baj objektive hajdan nagy volt, — mondja Kunz Nemzetállamában — de nem képezett társadalmi kérdést; azt, mint változhatlan végzetet tekintették, a beteg nem jajgatott, jajgatnia nem is volt szabad.« Hogy szabad legyen jajgatnia és fájdalmait a saját hatalmával, a saját hatalma megnyugtató, büszke tudatában maga orvosolhassa, *miként* a birtokososztályok: képezi a munkásosztály harczaiknak, törekvéseinek igaz, mélyen gyökeredző célját, képezi a tulajdonképeni szociális kérdést. A tőke urai, a munka bérlői, büszkén verik a mellöket, hogy »én vagyok az úr a házban« és diktálni akarják és diktálják is, még a legtöbb államban feltételeiket a munkásoknak. A munkabéri »szerződés« ily egyoldalú megállapítása, szükség szerint *societas leonina*-hoz vezet, melyben a konjunktúra előnyei csupán a munkaadó javára érvényesülnek. *A munkásosztály, mint egyenjogú és hatalmú tényező akarja befolyásolni a konjunktúrát, mint egyenjogú és hatalmú szerződő fél* akar a kapitalisztikus osztály mellé állani, *a szociális igazság alapján maga szabni meg föltételeit* és a szociális igazság egyenlő chanceai alapján megnyitni magának az utat az önálló-

sághoz, a tőkés, vállalkozó osztályhoz. »Hogy ők mind halálukig munkások maradnak, — jegyzi meg találóan Dietzel — hogy előttük az út a szociális létra egy magasabb fokához el van zárva, a lelki depresszióban, melyet ez a tudat szül: fekszik a szociális harcnak, a jelenkor elkeseredett osztály küzdelmeinek legmélyebb gyökere. A ki a szociális kérdésben csupán gyomor-kérdést lát, nagyon hamisan fogja azt fel.«

A munkásosztálynak ezen *egyenjogú szociális elhelyezkedése társadalmunkban*, ma már a megvalósulás felé közeleg. Nem a jövő államban, hanem a liberalizmus által megteremtett *mai* társadalmi rend keretében fog ez a *szociális konstitucionálizmus* kialakulni és nem forradalom útján, hanem a *békés szervezkedés* segítségével. A nagy stílusban organizált és nagyhatalmú német Gewerbvereinek és az angol Trade unionok már helyreállították az egyenjogúságot a harczoló felek között, megadták munkás tagjaiknak az egyenjogúság büszke, emberi tudatát, az angol és német munkás odakiálthatja ma a tőkésosztálynak, munkaadóiknak: *»Én is úr vagyok a házban!«*

És ez a *szociális egyenjogúság* elismerése munka és tőke között, fogja meghozni és állandósítani az egész világon a *szociális békét*, miként a népek *politikai egyenjogúsítása* a fejedelmekkel, szülte a *politikai békét*. A jövőnek szociális béke-problémáját nem a szociális verseny megszüntetése, hanem a létért való küzdelemben résztvevők egyenlőbb, igazságosabb felfegyverkezése által oldjuk meg.

A szociáldemokrácia hivatása, hogy a szabadság ígéret-földjét, melyet a liberalizmus szervezetlenül hagyott az emberiségnek, a politikai és szociális béke alapján álló társadalmi rendé szervezze, erős a hitem, hogy ez a szociáldemokráciának a mai társadalom keretében, sikerülni fog.

Dr. Lázár Nándor.